

Εισαγωγή

Τρία σχεδόν χρόνια μετά το ξέσπασμα της κρίσης δημόσιου χρέους στην Ελλάδα και δύο χρόνια μετά την εφαρμογή οικονομικής πολιτικής βάσει του Μνημονίου Ι στο πλαίσιο του πρώτου προγράμματος χρηματοδοτικής στήριξης της ελληνικής οικονομίας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΕ), την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ),¹ η χώρα μας συνεχίζει να είναι εγκλωβισμένη στην «παγίδα χρεοκοπίας», με μη προβλέψιμη προοπτική. Η αποτυχία της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής να αντιμετωπίσει τη δημοσιονομική κρίση φερεγγυότητας και ρευστότητας έχει αυξήσει το νομισματικό ρίσκο της ελληνικής οικονομίας, καλλιεργώντας αρνητικές προσδοκίες για την παραμονή της Ελλάδας στην Ευρωζώνη.

Το 2011 η οικονομική δραστηριότητα στην Ελλάδα βρέθηκε σε ελεύθερη πτώση, η οποία συνεχίζεται και το 2012. Ο λόγος του δημόσιου χρέους προς το ΑΕΠ αυξήθηκε αγγίζοντας το 165%, ενώ το δημόσιο έλλειμμα παρουσίασε σημαντική ακαμψία όσον αφορά την περαιτέρω μείωσή του εξαιτίας της μεγάλης ύφεσης στην οποία έχει βυθιστεί η οικονομία. Σύμφωνα με

1. Στο εξής Τρόικα.

τα τελευταία στοιχεία (α' τρίμηνο του 2012), το ποσοστό της ανεργίας ανέρχεται στο 22%, ενώ ισχυρές είναι οι ενδείξεις για ακόμη μεγαλύτερη αύξησή του. Η ανισότητα, η φτώχεια, ο αριθμός των αστέγων και των αυτοκτονιών αυξάνονται ραγδαία, δοκιμάζοντας τα όρια της κοινωνικής συνοχής της χώρας. Το μακροοικονομικό σύστημα της οικονομίας έχει αποσταθεροποιηθεί και προκαλεί σοβαρές αναπτυξιακές εμπλοκές.

Στο χρηματοπιστωτικό σύστημα οι εξελίξεις είναι επίσης δραματικές, αντανακλώντας το βάθος και την έκταση της κρίσης στην οικονομία. Η χρηματοδότηση της πραγματικής οικονομίας συνεχίζεται με αρνητικό ρυθμό μεταβολής. Αυτό οφείλεται τόσο στη δυσμενή επίδραση παραγόντων που αφορούν την προσφορά ρευστότητας από το τραπεζικό σύστημα και τη ζήτηση ρευστότητας από τις επιχειρήσεις, εξαιτίας της δραματικής μείωσης της παραγωγής, όσο και στις απαισιόδοξες προσδοκίες και το κλίμα αβεβαιότητας ως προς το νομισματικό ρίσκο της Ελλάδας και την προοπτική εξόδου της από την κρίση χρέους. Σημαντική αύξηση παρατηρείται στο ποσοστό των επισφαλών δανείων και του πιστωτικού κινδύνου από τη χρηματοπιστωτική επιδείνωση επιχειρήσεων και νοικοκυριών, ως συνέπεια της δραματικής αύξησης της ανεργίας και της ύφεσης, αλλά και της σοβαρής μείωσης της εγχώριας ροής ρευστότητας προς τις επιχειρήσεις. Επιπλέον, η συνεχής διάψευση βασικών δημοσιονομικών προβλέψεων και οι σοβαρές αποκλίσεις σε δείκτες-στόχους της δημοσιονομικής προσαρμογής που προβλέπουν τα Μνημόνια I και II δημιουργούν συνεχώς αφορμές για νέο γύρο πιέσεων της Τρόικας στην Ελλάδα προκειμένου να λάβει και άλλα μέτρα λιτότητας.

Η νέα δανειακή σύμβαση και η απομείωση του ελληνικού δημόσιου χρέους², που ακολούθησε τη συμφωνία της

2. Γνωστό ως PSI στον δημόσιο διάλογο.

26ης/27ης Οκτωβρίου 2011, επιβεβαιώνουν το αδιέξοδο στο οποίο βρισκόμαστε, αλλά κυρίως αποκαλύπτουν, κατά την άποψή μου, τη χρεοκοπία της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής τα τελευταία δύο χρόνια. Παρά ταύτα, η Ελλάδα δεσμεύτηκε, με αποφάσεις της Κυβέρνησης Παπαδήμου, για την εφαρμογή του πλαισίου οικονομικής πολιτικής που προσδιορίζεται από το Μνημόνιο ΙΙ και αποτελεί μόρφωμα των πιο συντηρητικών ιδεών και οικονομικών πολιτικών του κυρίαρχου στους κύκλους των κεντρικών τραπεζών και των διεθνών οργανισμών δόγματος οικονομικής πολιτικής της «νέας συναίνεσης».

Εκτιμώ ότι η χώρα μας έχει αυτοπαγιδευτεί από τις μέχρι σήμερα πολιτικές επιλογές της στην ικανοποίηση των παγκοσμιοποιημένων προσδοκιών κερδοφορίας τόσο των διαχειριστών του χρήματος και του πλούτου όσο και των οίκων αξιολόγησης, που αξιοποιούν κάθε πληροφόρηση, δήλωση, οικονομικό αποτέλεσμα στη χειραγώγηση των αγορών, με αποκλειστικό στόχο τη μεγιστοποίηση της απόδοσης των χαρτοφυλακίων που διαχειρίζονται. Στη διαμόρφωση αυτής της κατάστασης σημαντικό ρόλο έχει διαδραματίσει η Γερμανία, η οποία προωθεί στην ΕΕ ένα ιδιόμορφο μείγμα νεοφιλελευθερισμού και οικονομικού εθνικισμού που εξυπηρετεί πρωτίστως, αν όχι αποκλειστικά, τα εθνικά συμφέροντά της. Η αδύναμη οικονομικά και ασήμαντη πολιτικά Ελλάδα έχει γίνει αντικείμενο ενός παιγνίου ιδεών, οικονομικών πολιτικών και διεθνών χρηματοπιστωτικών και βιομηχανικών συμφερόντων.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να σκιαγραφήσω τον παρόντα τόμο και το πλαίσιο στο οποίο θα αναπτυχθεί η ανάλυσή μου. Αρχικά, αξίζει να υπογραμμίσω ότι θα περιοριστώ αποκλειστικά στην οικονομική διάσταση της κρίσης και την ανάλυση της ασκούμενης οικονομικής διαχείρισης βάσει του πλαισίου οικονομικής πολιτικής των Μνημονίων Ι και ΙΙ. Σημαντικά νομικά ζητήματα και πολύ σοβαρά πολιτικά θέματα ανεξαρτησίας και

εθνικής κυριαρχίας που έχουν τεθεί, ως συνέπεια των δύο δανειακών συμβάσεων, δεν θα αποτελέσουν αντικείμενο της ανάλυσης του παρόντος.

Κύριος στόχος της οικονομικής ανάλυσης που ακολουθεί είναι η εναλλακτική προσέγγιση της κρίσης χρέους της Ελλάδας, σε αντίθεση με τις συμβατικές προσεγγίσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του ΔΝΤ, της Τράπεζας της Ελλάδος και των ελληνικών κυβερνήσεων που την έχουν διαχειριστεί μέχρι σήμερα. Η συγκεκριμένη προσέγγιση στηρίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο της μετακεϋνσιανής οικονομικής θεωρίας και, ειδικά, στη «θεσμική μακροοικονομική» ανάλυση του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού του Hyman Minsky, ενώ αποσκοπεί, επίσης, να θέσει τα θεμέλια για εκείνη την οικονομική πολιτική μέσω της οποίας θα αντιμετωπιστούν η κρίση χρέους και η οικονομική κρίση της Ελλάδας με διαφορετική φιλοσοφία και διαφορετικά εργαλεία από αυτά των Μνημονίων I και II.

Σύμφωνα με το βασικό επιχείρημα του παρόντος τόμου, η Ελλάδα δεν χρεοκόπησε κατά το διάστημα 2009-2010, όταν εκτροχιάστηκε δημοσιονομικά, αλλά όταν πέρασε την κόκκινη γραμμή της αδυναμίας αποπληρωμής του συσσωρευμένου χρέους της. Ουσιαστικά χρεοκόπησε όταν οι κυβερνήσεις της και οι δανειστές της απέτυχαν να εκτιμήσουν το πιστωτικό ρίσκο της ελληνικής οικονομίας και τα περιθώρια ασφαλείας νέου δανεισμού της. Η Ελλάδα χρεοκόπησε όταν η ΕΕ, προσκολλημένη στη δογματική εμμονή της νομισματικής σταθερότητας και αγνοώντας την κρίση ρευστότητας και φερεγγυότητας που συστηματικά προκαλεί στα εθνικά κράτη η θεσμική αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης, απέτυχε να διαχειριστεί το συστημικό ρίσκο της εθνικής δημοσιονομικής χρεοκοπίας. Δυστυχώς, η ηγετική πολιτική ελίτ της ΕΕ δεν φαίνεται να αντιλαμβάνεται ότι η Ευρωζώνη εγκλωβίζεται σταδιακά σε ένα νομισματικό αδιέξοδο το οποίο ίσως αποδειχτεί θανάσιμο για το μέλλον του ευρώ,

ιδιαίτερα μετά την αποσταθεροποίηση της Ισπανίας και το υψηλό πιστωτικό ρίσκο της Ιταλίας.

Επίσης, θα υποστηρίξω ότι η χρηματοοικονομική κατάσταση του δημόσιου τομέα της Ελλάδας ούτε ήταν βιώσιμη στην αρχή της κρίσης, ούτε έγινε βιώσιμη μετά την εφαρμογή της συμφωνίας της 26ης/27ης Οκτωβρίου για την απομείωση των ελληνικών ομολόγων των ιδιωτικών και θεσμικών χαρτοφυλακίων. Η βιωσιμότητα του ελληνικού χρέους προσδιορίζεται τόσο από τη δυνατότητα της Ελλάδας να αποπληρώσει τις δανειακές υποχρεώσεις της, όσο και από τη φερεγγυότητα και την αξιοπιστία της, που θα της επιτρέψουν νέο δανεισμό από τις ιδιωτικές αγορές κεφαλαίου, δεδομένης της σημερινής θεσμικής αρχιτεκτονικής της Ευρωζώνης. Η νέα δανειακή συμφωνία και η εφαρμογή του Μνημονίου II δεν θέτουν καμία από τις προαναφερόμενες προϋποθέσεις. Η χώρας μας πρέπει αμέσως να προχωρήσει σε δομική ανασυγκρότηση του δημόσιου τομέα και, κυρίως, του μοντέλου ανάπτυξης της για να οικοδομήσει σταδιακά την αναγκαία μακροοικονομική και χρηματοπιστωτική σταθερότητα, με στόχο να μειώσει το πιστωτικό ρίσκο του νέου δανεισμού της.

Επιπρόσθετα, η σημερινή κρίση αποτελεί συνέπεια, αφενός, της εντυπωσιακής αποτυχίας του επιχειρηματικού τομέα της οικονομίας να συμπεριφερθεί δημιουργικά και να αποδεσμευτεί από την παρασιτική αναδιανεμητική κουλτούρα κερδοφορίας του και, αφετέρου, της αποτυχίας της ασκούμενης νεοφιλελεύθερης και αντιαναπτυξιακής οικονομικής πολιτικής των τελευταίων δεκαετιών, που θεοποίησε την αγορά και ανέδειξε σε μείζονες μηχανισμούς ανάπτυξης την απορρύθμιση των αγορών και την αποδόμηση των εργασιακών σχέσεων και δικαιωμάτων.

Η διαχείριση της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη μαρτυρά ότι οι ασκούντες την οικονομική πολιτική δεν έχουν διδαχτεί σχεδόν τίποτε για τα αίτια της Μεγάλης Κρίσης του 1930, την οικονομική διαχείριση και τις επιδόσεις των πρώτων μεταπολε-

μικών δεκαετιών, την αστάθεια, την ανεργία, τις συχνές χρηματοπιστωτικές κρίσεις των τελευταίων τριών δεκαετιών, την οικονομική και χρηματοοικονομική κρίση που συντάραξε τον δυτικό καπιταλισμό την περίοδο 2007-2009. Τα τελευταία δύο χρόνια η Ελλάδα έγινε ο «μεγάλος ασθενής» της Ευρωζώνης και η Ευρωζώνη έγινε ο «μεγάλος ασθενής» της παγκόσμιας οικονομίας. Τα αίτια είναι πολλά. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κυρίαρχη συντηρητική οικονομική σκέψη στην ΕΕ κατασκευάζει σειρά μύθων και ιδεοληψιών που διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα και την ανάπτυξη ουσιαστικού διαλόγου για την αντιμετώπιση της κρίσης στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη. Η θεσμοθέτησή τους στον δημόσιο διάλογο παράγει ψευδαισθήσεις με βάση τις οποίες για την τρέχουσα κρίση φταίνει το μεγάλο κράτος και, ειδικά, το κοινωνικό κράτος, η χαμηλή ανταγωνιστικότητα εξαιτίας του υψηλού κόστους εργασίας και των ανελαστικών εργασιακών σχέσεων και η δημοσιονομική ανευθυνότητα και απειθαρχία των εθνικών κυβερνήσεων στους κανόνες δημοσιονομικής αξιοπιστίας που απαιτεί η Γερμανία. Συστηματικά και δεξιοτεχνικά αποκρύπτονται οι κύριες αιτίες της κρίσης, που είναι η δομή του κυρίαρχου χρηματοπιστωτικού μοντέλου καπιταλισμού, το κυρίαρχο συντηρητικό μοντέλο οικονομικής σκέψης και πολιτικής και η θεσμοθέτηση του ευρώ στο κενό θεσμών νομισματικής και δημοσιονομικής σταθερότητας και συνοχής στην Ευρωζώνη.

Ωστόσο, η οικονομική και πολιτική ελίτ της ΕΕ παραγνωρίζει ότι η οικονομική πολιτική, όταν ασκείται βάσει μύθων και ιδεοληψιών, χαρακτηρίζεται από τεράστιο έλλειμμα ρεαλισμού, που περιορίζει δραματικά την αποτελεσματικότητά της. Οι εφαρμοζόμενες πολιτικές λιτότητας είναι αυτοκαταστροφόμενες. Αυξάνουν την ανεργία, καταστρέφουν την οικονομική μεγέθυνση, η οποία είναι αναγκαία για τη ρευστότητα που απαιτεί η αποπληρωμή του δημόσιου και ιδιωτικού χρέους, και αποσταθε-

ροποιούν το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Δεν αντιμετωπίζουν την ανησυχία των «αγορών» για τη βιωσιμότητα των κρατικών χρεών, αλλά, αντίθετα, την τροφοδοτούν καλλιεργώντας αρνητικές προσδοκίες για το πιστωτικό και νομισματικό ρίσκο των εθνικών οικονομιών.

Όσον αφορά την Ελλάδα, ο συνδυασμός, από τη μία, του ευρωπαϊκού ελλείμματος ρεαλισμού στην άσκηση οικονομικής και θεσμικής πολιτικής και, από την άλλη, του εγχώριου πολιτικού ιδεαλισμού στη διαχείριση της οικονομίας κατά τη Μεταπολίτευση ευθύνεται για την παράδοση της ελληνικής οικονομίας τα τελευταία δύο χρόνια στον «σατανικό μύλο» του νεοφιλελευθερισμού και των αγορών, όπως πολύ πιθανά θα χαρακτήριζε την περίπτωση της Ελλάδας ο Karl Polanyi. Αυτό οδήγησε στις τραγικές κοινωνικές συνέπειες που βιώνουμε καθημερινά, χωρίς καμία απολύτως πιθανότητα ανάκτησης της φερεγγυότητας του δημόσιου τομέα, χαλάρωσης της πιστωτικής ασφυξίας της οικονομίας και εξόδου της χώρας από την «παγίδα χρεοκοπίας».

Ο παρών τόμος διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια. Στο Κεφάλαιο I, με τίτλο «Το χρηματοπιστωτικό μοντέλο καπιταλισμού», αναπτύσσονται τα συνθετικά στοιχεία της μετακεϋνσιανής προσέγγισης και υποστηρίζεται ότι αυτά προσφέρουν ένα ρεαλιστικό πλαίσιο κατανόησης της κρίσης χρέους και των συνεπειών της ασκούμενης συντηρητικής-νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής. Η μετακεϋνσιανή προσέγγιση στην κρίση χρέους έχει θεμέλιο λίθο τις ιδέες του Hyman Minsky. Βασικός σκοπός σε αυτό το κεφάλαιο είναι η ανάδειξη του υψηλού ρεαλισμού των ιδεών του Minsky στην ανάλυση της τρέχουσας δημοσιονομικής και χρηματοπιστωτικής κατάστασης στην Ελλάδα. Έμφαση θα δοθεί στην εξελικτική μέθοδο ανάλυσης του Minsky, τη σημασία κατανόησης του χρηματοπιστωτικού χαρακτήρα του σύγχρονου καπιταλισμού και της ενδογενούς αστάθειάς του, τη διαδικασία χρέους-αποπληθωρισμού που προκα-

λούν οι πολιτικές λιτότητας, καθώς επίσης τον σταθεροποιητικό χρηματοοικονομικό και μακροοικονομικό ρόλο των κρατικών ελλειμμάτων.

Στο Κεφάλαιο 2, με τίτλο «Το ελληνικό μοντέλο καπιταλισμού», αξιολογούνται ιδέες του Thorstein Veblen για να περιγραφεί αυτό που, κατά την άποψή μου, αποτελεί το γενετικό υλικό της θεσμικής δομής του ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού. Σύμφωνα με το κύριο επιχείρημα του κεφαλαίου, αποσυνδέεται η κρίση χρέους της Ελλάδας από την αποκλειστική ευθύνη του δημόσιου τομέα και αναδεικνύεται η συστημική διάστασή της. Βασικές αιτίες των διαχρονικών δημόσιων ελλειμμάτων και της υπερσυσσώρευσης δημόσιου χρέους είναι η κουλτούρα της επιδεικτικής κατανάλωσης και η παρασιτική αναδιανεμητική συμπεριφορά του επιχειρηματικού τομέα της ελληνικής οικονομίας. Η κυρίαρχη επιχειρηματική κουλτούρα δεν επιδιώκει τη δημιουργία κέρδους μέσω παραγωγικών διαδικασιών, νέων επενδύσεων, ανάπτυξης καινοτομιών, βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας και επιχειρησιακής επέκτασης. Αντίθετα, χρησιμοποιεί το ελληνικό κράτος και το πολιτικό σύστημα για τη «νομιμοποίηση» μηχανισμών παρασιτικής κερδοφορίας, όπως η φοροδιαφυγή, η εισφοροδιαφυγή κτλ. Η συσσώρευση δημόσιου χρέους είναι η άλλη όψη της συσσώρευσης παρασιτικού κέρδους.

Στο Κεφάλαιο 3, με τίτλο «Τα περιθώρια ασφαλείας του ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού και η κατανομή του κόστους χρεοκοπίας», η ανάλυση επικεντρώνεται στην κατανομή του κόστους χρεοκοπίας του ελληνικού κράτους, κόστους που εξαρτάται από την έκταση της αναδιάρθρωσης χρέους. Η κατανομή του κόστους από τη χρεοκοπία της Ελλάδας πρέπει να βασίζεται εύλογα στην ανάδειξη της αποτυχίας των δανειστών και των κυβερνήσεων της χώρας μας να εκτιμήσουν το πιστωτικό ρίσκο και να διαμορφώσουν φερέγγυα και αξιόπιστα περιθώρια

ασφαλείας, δεδομένης της θεσμικής αρχιτεκτονικής της Ευρωζώνης. Στο πλαίσιο αυτό είναι τραγικό λάθος η εθνικοποίηση του κόστους της χρεοκοπίας. Η κρίση χρέους της Ελλάδας έχει, αδιαμφισβήτητα, διεθνή και ευρωπαϊκή διάσταση και συνιστά έκφραση της συστημικής κρίσης του κυρίαρχου μοντέλου καπιταλισμού των διαχειριστών χρήματος και του ελλείμματος στη θεσμική αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης.

Στο κεφάλαιο 4, με τίτλο «Χρεοκοπία χωρίς ομολογία», ερευνώνται δύο μείζονα ερωτήματα όσον αφορά την αξιολόγηση της διαχείρισης της κρίσης την περίοδο 2009-2011. Πρώτον, ήταν το ελληνικό δημόσιο χρέος βιώσιμο το διάστημα 2009-2010, όταν δηλαδή εκδηλώθηκε η κρίση χρέους και η Ελλάδα εντάχθηκε στο μηχανισμό χρηματοδοτικής στήριξης της Τρόικας; Δεύτερον, ποιες ήταν οι συνέπειες στην ελληνική οικονομία από την εφαρμογή του Μνημονίου I; Η βασική ιδέα του κεφαλαίου αφορά την αξιολόγηση της βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους, η οποία είναι καθοριστικής σημασίας για τον προσδιορισμό της «βιωσιμότητας» εθνικής στρατηγικής εξόδου από την κρίση χρέους και την οικονομική και κοινωνική κρίση. Το μη βιώσιμο δημόσιο χρέος αποτελεί θεμελιακή εστία μακροοικονομικής και αναπτυξιακής εμπλοκής, χρηματοπιστωτικής αστάθειας και παγίδευσης της οικονομίας σε υψηλό νομισματικό ρίσκο και σε καταστροφική διαδικασία χρέους-αποπληθωρισμού-ύφεσης.

Στο Κεφάλαιο 5, με τίτλο «Ομολογία της χρεοκοπίας», αναλύεται το δεύτερο πρόγραμμα χρηματοδοτικής στήριξης της Ελλάδας από την Τρόικα. Η νέα δανειακή σύμβαση και η συμφωνία ανταλλαγής ομολόγων με τον ιδιωτικό τομέα δεν καθιστούν το χρέος βιώσιμο, ενώ η εφαρμογή του πλαισίου οικονομικής πολιτικής του Μνημονίου II εγκλωβίζουν την Ελλάδα σε ένα «τρίγωνο του διαβόλου». Η σχεδιασμένη δημοσιονομική προσαρμογή και η εσωτερική υποτίμηση εξασθενούν τη δυνα-

τότητα της χώρας να μειώσει το πιστωτικό ρίσκο της και να δημιουργήσει φερέγγυα περιθώρια ασφαλείας, που θα της επιτρέψουν την πρόσβαση στις ιδιωτικές αγορές ομολόγων. Σύμφωνα με τη βασική ιδέα της ανάλυσης, η υλοποίηση του Μνημονίου II είναι επιλογή ύφεσης και αύξησης του νομισματικού ρίσκου της Ελλάδας.

Τέλος, στον Επίλογο παρουσιάζονται οι βασικές ιδέες και τα βασικά συμπεράσματα που εξάγονται από τη μελέτη.

